

2. L'impacte demogràfic de la COVID-19, un balanç provisional

Andreu Domingo, Albert Esteve i Amand Blanes

Introducció: el plomatge estadístic dels cignes grisos

La COVID-19 es pot considerar “un cigne gris”, barreja entre els anomenats “cignes negres”, és a dir, aquells esdeveniments poc probables –i per tant difícilment previsibles–, que no obstant assoliran un gran impacte que acabaran provocant disrupcions considerables, i el que s’ha anomenat “rinoceronts grisos”, aquells, en canvi, que essent probables i previsibles, passen desapercibuts o no són considerats com es mereixen –essent el cas més evident el del canvi climàtic a conseqüència de l’escalfament global–. La pandèmia tot i ser un risc considerat poc probable, era previsible –havia tingut precedents prou significatius en les gripes aviàries de 2004-2006– i, com estem veient, acabarà produint un gran impacte. La disrupció, però, ha de ser mesurada no a partir de la seva natura biològica, sinó de la interacció amb el medi social en el qual es desenvolupa i la resposta de les diferents societats on apareix, especialment en els distints sistemes de salut, però no exclusivament. El registre estadístic i l’anàlisi demogràfica i territorial que es faci a partir del virus i de la pandèmia, formen part d’aquesta reacció, diguem-ho clar: són un element fonamental de la governabilitat de les poblacions a territoris determinats que acabaran condicionant la pròpia extensió i abast de la pandèmia.

A principis de l’any 2021, quan es redacta aquest text, l’anàlisi dels efectes sociodemogràfics de la COVID-19, es veu força limitada per la qualitat de les dades existents, però també pel calendari de publicació de les sèries estadístiques bàsiques del

Moviment Natural de la Població, de les Variacions Residencials i del Padró Continu de població. La incertesa en els primers moments, arreu del món va afectar la identificació de la COVID-19 com a causa de mort, i, acte seguit, la paralització de l’activitat coincidint amb el confinament de la primera onada, varen repercutir en el registre i conseqüentment en la producció estadística. La manca de dades fiables, va esperonar la producció d’estimacions i models, de vegades recorrent al *Big data* –que s’ha demostrat especialment útil en l’estudi dels patrons de mobilitat a partir de les dades de telefonia mòbil–, i si bé aquesta resposta es pot justificar per l’emergència sanitària, en canvi sovint sacrificava el rigor i sobretot la pròpia consideració de la demografia i el territori en l’anàlisi de l’evolució de la pandèmia en nom de la immediatesa.

Aquesta manca d’atenció a la l’anàlisi demogràfica i territorial explica que entre les conseqüències de la pandèmia de vegades s’hagi colat el relat sensacionalista –com per exemple el suposat *boom* de la natalitat com efecte del confinament–, o que més freqüentment es barregin el que es pot atribuir a l’impacte de la pandèmia amb el que caldrà considerar tendències demogràfiques anteriors. En aquest sentit, cal distingir entre els efectes immediats de la COVID-19 sobre els fenòmens demogràfics bàsics –defuncions, naixements i migracions– així com sobre l’estructura per sexe i edat que poden provocar, i les conseqüències indirectes derivades de les mesures adoptades per a combatre la pandèmia que afectaran els comportaments demogràfics dels individus i de certes poblacions o subpoblacions considerant el seu

origen, activitat o situació econòmica i, és clar, el territori on habiten.

Abans d'esbossar unes línies directrius sobre el possible impacte de la pandèmia doncs, hem d'advertir que en demografia, com a deutors de les estadístiques de població, aquest exercici és forçosament, a hores d'ara, una reflexió que haurà de ser verificada a posteriori quan efectivament disposem de dades fiables. Aquesta constitueix una de les primeres lliçons de la COVID-19: cal afinar i agilitzar els registres administratius de manera que s'articulin mecanismes que ofereixin de forma més ràpida xifres provisionals a partir de l'explotació automatitzada de registres, especialment les que fan referència al Moviment Natural de la Població i als moviments migratoris. Encara que per la mortalitat s'ha demostrat molt útil el Sistema de Monitorització de la Mortalitat diària (MoMo) i l'Estadística experimental de l'INE que proporciona les dades provisionals de defuncions estimades, no s'ha fet res semblant per les estadístiques referents als naixements i als moviments migratoris. Precisament aquests tres fenòmens bàsics de la dinàmica demogràfica i la previsió de la seva evolució i afectació sobre l'estructura per sexe i edat de la població són els que orientaran la nostra exploració.

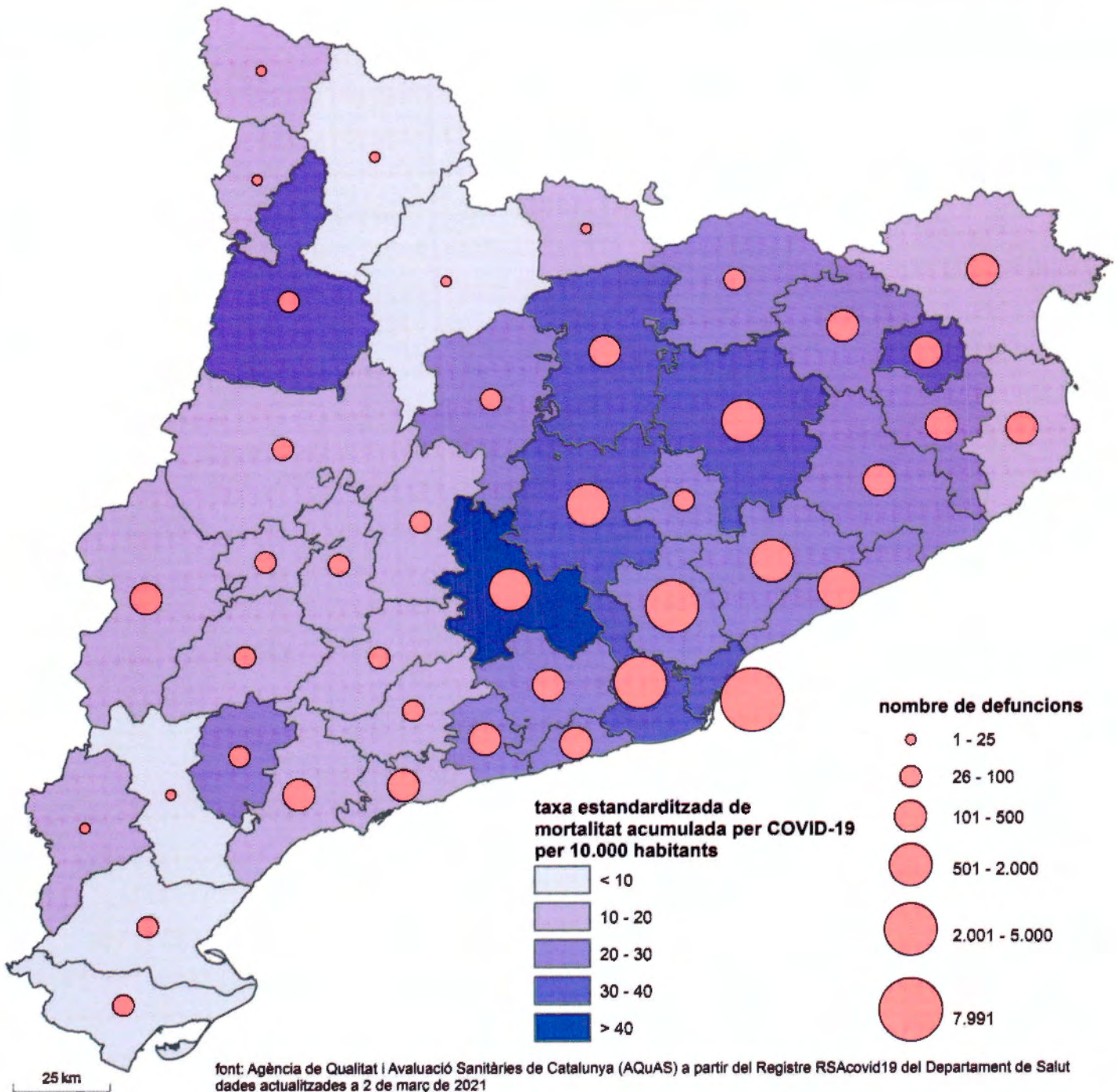
Mortalitat estimada i impacte sobre l'esperança de vida

L'evolució de la mortalitat a Catalunya a les darreres dècades, com a la majoria d'altres societats occidentals, es pot sintetitzar en tres grans trets: l'increment de la supervivència a edats cada cop més avançades, la progressiva concentració dels guanys de vida en aquestes edats i la configuració d'un patró de morbimortalitat amb un predomini de les malalties cròniques i degeneratives com ara les cardiovasculars, els tumors i les mentals. Durant

aquest segle la vida mitjana dels catalans ha augmentat en poc més de quatre anys, fins a situar-se en els 83,8 anys pel conjunt d'ambdós sexes al 2019, destacant els significatius guanys que s'han produït en la supervivència i en la longevitat, especialment entre les dones de major edat.

La malaltia de la COVID-19 ha suposat un fort trasbals d'aquestes tendències encara que existeix una elevada incertesa sobre la intensitat i la durada del seu impacte, al trobar-nos davant d'una situació dinàmica en relació a quina serà l'evolució futura de la pandèmia. Fins a mitjans de febrer de 2021 s'havien produït a Catalunya poc més de 20 mil decessos on constava en el certificat de defunció com a causa de mort la COVID-19, cosa que representa unes 27 defuncions per cada 10.000 habitants. La incidència i la mortalitat associada a aquesta malaltia presenta una gran pluralitat a nivell territorial en funció de la densitat de la població, dels nivells de mobilitat i apertura a l'exterior, de la temporalitat territorial de la malaltia, de les estructures familiars i residencials, entre d'altres. A les cinc comarques que configuren l'àmbit Metropolità s'han produït fins el moment 7 de cada 10 defuncions, destacant el Barcelonès amb el 38%. No obstant, si es considera la grandària poblacional i l'estructura per edats de la població la major mortalitat per aquesta malaltia s'ha donat a la comarca de l'Anoia, amb una taxa estandarditzada del 54 per 10.000, seguida pel Bages, el Pla de l'Estany i Osona, amb taxes entre el 35 i el 39 per 10.000, mentre que la menor mortalitat, per sota del 10 per 10.000, es localitza a comarques de Terres de l'Ebre, a més del Pallars Sobirà i l'Alt Urgell (mapa 4).

La distribució del total de defuncions per sexe és relativament similar i el seu patró per edats es caracteritza per una forta concentració en les edats avançades, amb un quart de les defuncions totals per COVID-19 a l'any 2020 en el grup de 60 a 79 anys i amb 7 de cada 10 entre la població de 80

font: Agència de Qualitat i Avaluació Sanitàries de Catalunya (AQuAS) a partir del Registre RSAcovid19 del Departament de Salut dades actualitzades a 2 de març de 2021

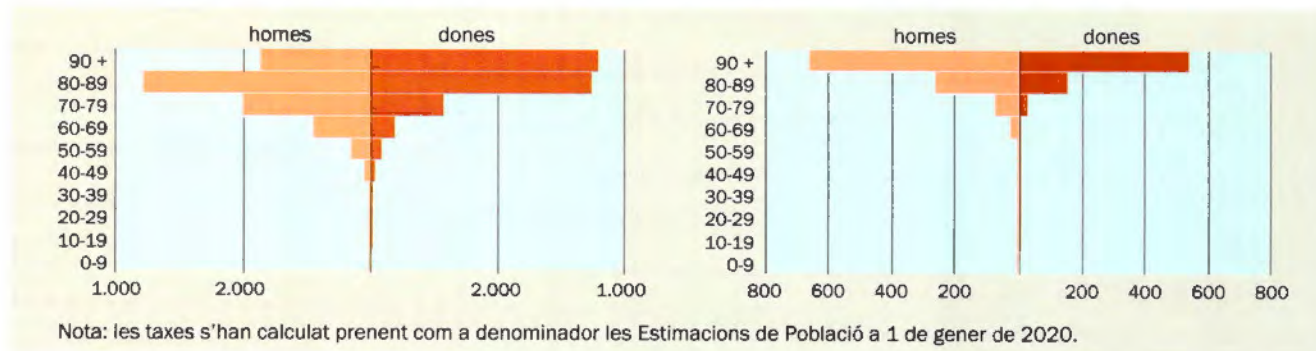
i més anys (fig. 1). No obstant, si es relacionen les defuncions amb els corresponents efectius de població es constata que les taxes de mortalitat han estat superiors en els homes, essent especialment significatives les diferències entre les taxes d'ambdós sexes entre la gent gran. Així, entre la població de 80 a 89 la mortalitat masculina ha assolit el 261 per 10.000 mentre que la femenina s'ha situat en el 159 per 10.000, i per la població de 80 i més anys aquests valors han estat respectivament del 660 i del 543 per cada deu mil persones.

L'aparició de la pandèmia s'ha traduït en un excés de defuncions en 2020 en relació a l'any anterior que s'estima, segons les series setmanals de defuncions de l'INE, en un 28,6% a Catalunya (fig. 2), xifra significativament superior al 20,8% estimat pel conjunt de l'Estat. Quin ha estat l'impacte en termes de l'esperança de vida dels catalans? Malgrat tractar-se de dades encara provisionals, l'esperança de vida en néixer dels homes i de les dones catalanes es reduirà en 2020 al voltant d'1,7 anys en relació a la mitjana observada als tres anys anteriors, amb una clara concentració de les pèrdues d'anys de vida entre la gent gran. Aquesta davallada trenca amb la tendència d'evolució de les expectatives de vida de la població i

introdueix un factor d'incertesa sobre la seva evolució futura (fig. 3). Abans de la pandèmia, la visió més generalitzada sobre el futur de la mortalitat i la longevitat considerava que a les properes dècades es continuarien produint guanys significatius en l'esperança de vida de la població. Per exemple, les actuals projeccions de població de Catalunya de l'IDESCAT preveuen en el seu escenari mitjà o tendencial que l'esperança de vida assoliria els 86 anys en els homes i els 90 en les dones a mitjans de segle. La reducció de l'any 2020 no implica que les pèrdues es mantinguin en el curt i en el mig termini, afectant a la longevitat de les persones, ja que només reflecteixen l'impacte puntual de la pandèmia. En aquest sentit, la vacunació/immunització de la població o la mitigació/desaparició de la malaltia seran claus perquè als propers anys es reprenguin guanys significatius d'esperança de vida.

Un altra qüestió és que inclús assolint-se el control de la malaltia restaria l'interrogant de constatar quins han estat i quins seran els seus efectes diferents sobre l'estat de salut dels individus i, per tant, sobre les seves vides tant en termes de la quantitat com de la qualitat dels anys de vida. Segons l'Enquesta de Salut de Catalunya de 2019

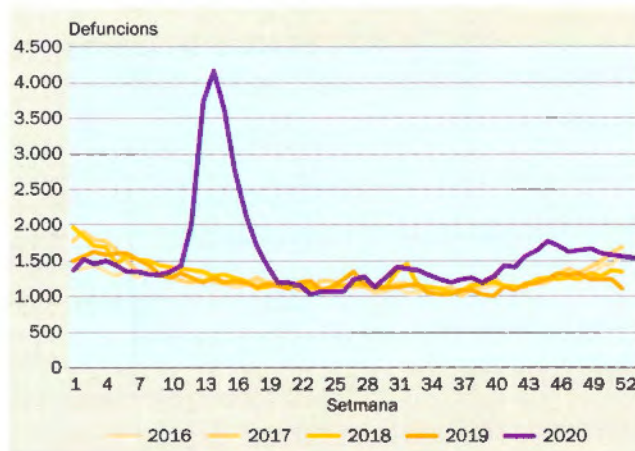
Figura 1. Defuncions i taxa de mortalitat per COVID-19 a l'any 2020 a Catalunya

Font: elaboració CED a partir de dades de població de l'IDESCAT i de defuncions de l'Agència de Qualitat i Avaluació Sanitàries de Catalunya (AQuAS).

(ESCA-2019) el 42,5% dels catalans de 15 i més anys declaren que el seu estat de salut autopercebut és excel·lent o molt bo mentre que pel 17,6% és regular o dolent, essent aquests percentatges del 18,7 i del 44,6% entre la població de 65 i més anys. Quines conseqüències pot tenir la COVID-19 sobre la salut de la població? Per un costat, caldria considerar els efectes directes de la malaltia, fins i tot entre els asimptomàtics, amb afectacions en el sistema respiratori, cardiovascular o nerviós, entre d'altres, que poden provocar un deteriorament de les condicions de salut. Per un altre, els efectes derivats de la pressió que exerceix la pandèmia sobre el conjunt del sistema sociosanitari i dels recursos disponibles que poden provocar demores en la detecció precoç i la diagnòsi de certes malalties, com ara les oncològiques, o l'endarreriment d'intervencions i tractaments. Finalment, el xoc que pot representar la COVID-19 sobre la salut mental de determinats col·lectius o sobre alguns processos degeneratius d'especial incidència entre la gent més gran. Més enllà de la petja directa de la malaltia en termes de defuncions doncs, un

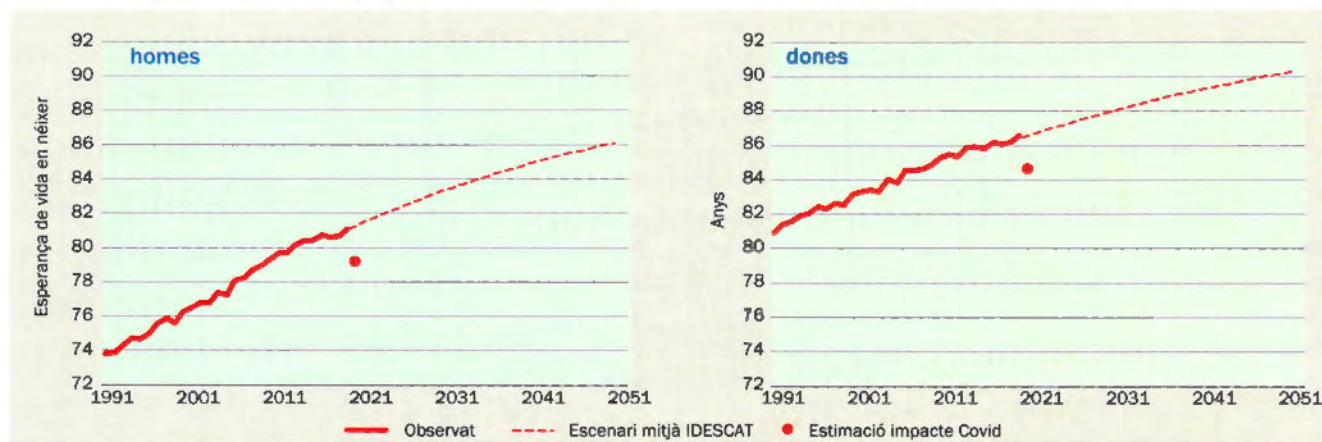
Figura 2. Evolució del nombre setmanal de defuncions estimades a Catalunya 2016-2020

Font: elaboració CED, a partir de les dades de defuncions setmanals de l'INE

perill "qualitatiu" és que s'intensifiquin les desigualtats socials en salut, dependència i mortalitat que ja es donaven abans de la pandèmia.

Figura 3. Evolució i projecció de l'esperança de vida a Catalunya, i estimació impacte COVID-19

Font: elaboració a partir de les taules de mortalitat de l'INE (1990-2019), de l'escenari mitjà de les projeccions IDESCAT (2018-2050), i del valor estimat com a efecte de la COVID-19 calculat a partir de les defuncions i poblacions de l'INE.

Possible agudització de la davallada de la fecunditat

L'impacte de la COVID-19 sobre la natalitat i la fecunditat a Catalunya no es pot conèixer encara. Hem d'esperar uns mesos i, probablement, un parell d'anys per valorar-ne les conseqüències. La decisió de tenir fills no s'improvisa. Acostuma a ser una decisió meditada que sol donar-se en el si d'una parella jove i estable que s'ha emancipat dels seus pares, té un habitatge on viure i gaudeix d'una certa independència econòmica. Assolir aquestes condicions porta el seu temps i normalment requereix d'una conjuntura econòmica i social adient i del suport de les famílies. Si bé aquestes condicions són importants per conèixer i estimar l'evolució de la natalitat, també ho és el progrés del nombre absolut d'homes i dones en edat reproductiva. No és incompatible observar que la voluntat i possibilitats de tenir fills s'afebleixin mentre augmenten els naixements ja que la població en edat reproductiva pot créixer degut a l'arribada de generacions plenes a l'edat de tenir fills o l'arribada de persones d'altres països, migrants internacionals, en edats reproductives. De fet, aquesta ha estat la situació dels darrers anys a Catalunya i a Espanya. Entre l'any 1998 i el 2008, els naixements a Catalunya van créixer de forma sostinguda en el temps mentre que la fecunditat, que relaciona el nombre de naixements amb les dones en edat reproductiva, decreixia o es mantenia en nivells per sota del 1,5 fills per dona. Una xifra molt allunyada dels necessaris 2,1 fills per mantenir, sense migracions, la població estable a llarg termini. Actualment, però, i des de l'any 2009, els naixements a Catalunya minven i la fecunditat es manté estancada amb tendència a la baixa per sota dels 1,3 fills per dona en les dones de nacionalitat espanyola.

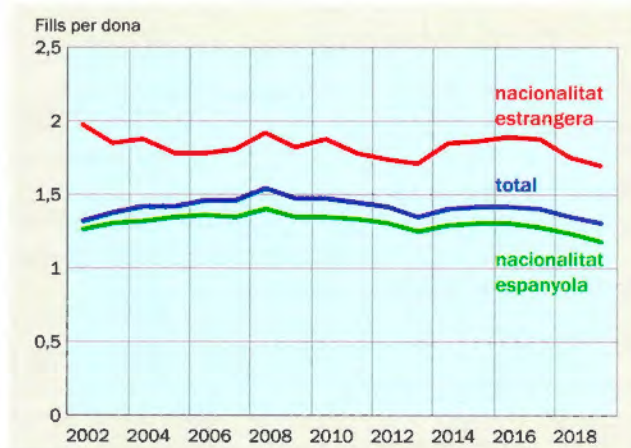
Malgrat que és encara aviat per veure els efectes concrets de la COVID-19 sobre la natalitat i la fe-

cunditat, sí que podem preveure que incidirà negativament tant sobre una com sobre l'altra pels motius que exposarem a continuació. En primer lloc, cal reflexionar sobre com pot afectar aquesta crisi a l'estructura demogràfica de la població en edat reproductiva. La mortalitat associada a la COVID-19 no ha tingut pràcticament afectació entre la població en edat reproductiva, ja que la mortalitat s'ha deixat notar sobretot entre la població de 70 anys o més. Dit això, però, la població en edat reproductiva decreixerà en els propers anys degut a que les generacions joves que s'apropen a l'edat de tenir fills són menys nombroses que les generacions més grans que deixen de tenir-los. Amb COVID-19 o sense, la base demogràfica de la població reproductiva a Catalunya s'hauria aprimat igualment en els propers anys a no ser que la immigració internacional pogués revertir aquesta tendència. A curt termini, en canvi, no ho farà, degut a que la COVID-19 ha aturat els fluxos migratoris i ignorem encara quan es recuperaran. De tota manera, tot i que sabem que la immigració sol tenir un efecte positiu sobre els naixements degut a l'estructura d'edat jove dels immigrants i de la decisió d'augmentar la família durant els primers anys d'arribada, també se sap que acostumen a adaptar ràpidament els seus comportaments reproductius a la societat d'acollida. Per tant, l'aturada en sec de les migracions internacionals constitueixen un factor que pot reduir encara més els naixements del que els hauria reduït la disminució de la població en edat reproductiva.

Tractats els aspectes d'estructura demogràfica que condicionen l'evolució dels naixements, cal analitzar ara l'evolució de la fecunditat, que al posar en relació els fills nascuts amb les dones en edat reproductiva proporciona una visió més acurada del fenomen. Com s'ha dit, la fecunditat catalana és, junt amb l'espanyola i la d'altres països, de les més baixes del món. Des de l'any 2017 se situa pels 1,4 fills per dona i en les darreres tres

dècades en cap any ha superat el llindar dels 1,55 fills. Les xifres més recents tampoc són altes. Pel conjunt d'Espanya, la dada de 2019 presenta una fecunditat de les dones de nacionalitat espanyola d'1,17 fills per dona, idèntic valor a l'enregistrat a Catalunya (fig. 4). Després d'anys de caiguda i estancament de la fecunditat, la recuperació econòmica iniciada a partir de l'any 2015 feia augurar una lleugera remuntada. Hem vist però que, per sorpresa de molts, la fecunditat no només s'estancava sinó que va disminuir a partir de 2016. Davant d'aquest fet, les previsions pel 2020 no eren massa optimistes i pronosticaven una caiguda dels naixements per aquest any fins i tot abans que esclatés la crisi de la COVID-19. Per inèrcia demogràfica i degut a la baixa fecunditat doncs, els naixements pel 2020 i anys posteriors haurien caigut amb o sense crisi. Cal fer incís en aquest fet per evitar temptacions d'atribuir a la COVID-19 la totalitat del descens dels naixements que molt probablement veurem en els propers anys.

Figura 4. Evolució del nombre de fills per dona segons la nacionalitat de la mare, Catalunya 2002-2019

Font: elaboració CED, a partir d'Indicadores Demográficos Básicos (INE)

Tot apunta a que l'impacte de la COVID-19 sobre la fecunditat i els naixements agreujarà la davallada que ja apuntaven totes les tendències de fons. Plou sobre mullat. Durant el confinament, van sorgir tota mena d'especulacions sobre una eventual recuperació de la fecunditat al recuperar les parelles i les famílies un temps de qualitat i de tranquil·litat dins l'àmbit de la llar. A aquesta hipòtesi, cal contraposar altres hipòtesis més plausibles que poden fer baixar la fecunditat. Per fer-ho, cal conèixer quines són les raons perquè dones i homes no tenen fills. En primer lloc, hi ha un percentatge de la població que no en vol. Segons la darrera enquesta de fecunditat realitzada a Espanya, i en plena sintonia amb d'altres que es realitzen en d'altres països, la infecunditat desitjada no representa més del 10% de dones. La resta volen tenir fills i molt preferentment en volen tenir dos. La realitat, no obstant, queda molt per sota d'aquest llindar. Els motius pels quals les dones decideixen no tenir fills o posposar la decisió a risc de no tenir-ne cap, són quatre. En primer lloc, les dones més joves, per sota dels 27 o 28 anys, prioritzen altres activitats. La majoria es consideren massa joves per encarar la maternitat, volen seguir estudiant i, malgrat no descarten tenir fills, ho volen deixar per més endavant. Quan arriba aquest moment, i quan la joventut ja no és excusa, les raons que predominen són tres: parella, feina, i salut. Hi ha dones (i homes) que no tenen parella o no tenen la parella adient per tenir fills. N'hi ha que addueixen problemes econòmics relacionats amb la feina, l'estabilitat econòmica i l'habitatge. I, a mesura que es fan grans, n'hi ha que tenen dificultats per concebre.

Exposades les causes, cal veure ara com la crisi social i econòmica de la COVID-19 pot haver afectat a tots aquests factors. En primer lloc, la sensació d'incertesa econòmica associada a la crisi no convida a l'optimisme generacional i a la decisió de reproduir-se. Hi ha persones que decidiran ajor-

nar la decisió per més endavant. Moltes seguiran estudiant i vivint a casa dels pares. La crisi afectarà els nivells d'emancipació dels joves, ja de per si baixos, i l'inici de la vida en parella. Aquestes dues transicions, del tot imprescindibles per tenir fills, venen condicionades per la conjuntura i la incertesa econòmica. Per una crisi doncs, que ha agreujat els problemes de precarietat estructural que caracteritza a la població catalana, especialment a la població més jove. La dèbil situació econòmica té, per tant, un doble efecte: dificulta l'emancipació i la vida en parella, i dificulta la decisió de les parelles de tenir fills. Tot això contribueix a endarrerir l'arribada de la prole. Un endarreriment que es dona sobre una fecunditat ja de per sí endarrerida i que escurça el temps que dones i homes tenen per assolir la fecunditat desitjada. Com a conseqüència de posposar la decisió, els entrebancs per la fertilitat augmenten.

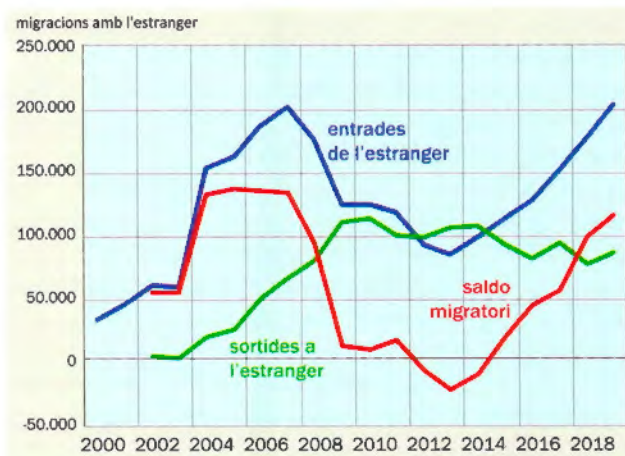
Quantificar l'impacte de tots aquests canvis sobre els diferents factors que incideixen en la fecunditat es fa difícil. Però no es pot descartar que la fecunditat en els propers dos anys marqui records històrics, per sota dels 1,2 o 1,1 fills per dona. Una situació molt allunyada del desig de la població.

L'esfondrament de la immigració

Entre els efectes directes de la COVID-19 sobre les migracions, el primer ha estat estroncar el que s'havia revelat com a segon boom migratori del segle XXI a Catalunya. Efectivament, no només els fluxos internacionals arribats s'havien recuperat des de 2014, sinó que havien assolit les 203.843 entrades el 2019, sobrepassant el màxim de 2007, punt àlgid del boom de principis de mil·lenni, escapçat per la Gran Recessió de 2008. En termes de saldos migratoris però, aquesta recuperació ha estat menor ja que des de la crisi de 2008 el nombre

d'emigrants va pujar considerablement, en part per la millora del seu registre. Així, al 2019 tot i que les sortides també han disminuït des de 2015 tant entre els nascuts a Espanya com entre els nascuts a l'estranger, se'n registrava un saldo positiu d'unes 108 mil entrades per sobre de les sortides, mentre que al 2005 havien arribat a superar les 132 mil (fig. 5).

Figura 5. Migració internacional i saldo migratori amb l'estranger, Catalunya 2000-2019

Font: elaboració CED, Estadística de Variaciones Residenciales (INE).

Els fluxos d'entrada des de la recuperació de 2014, igual que els anteriors, han estat protagonitzats per immigrants llatinoamericans, però les seves nacionalitats protagonistes eren diferents. Variació de la que podem deduir un pes més rellevant dels factors d'expulsió que dels d'atracció. Fossin aquests factors eminentment polítics –Veneçuela–, de seguretat –Hondures, Guatemala i en general països centreamericans– agreujats per les restriccions de la política migratòria dels Estats Units de Trump, o específicament econòmics –com l'Argentina de Macri–. A partir del tancament de fronteres amb el decret de l'estat d'alerta durant

la primera onada el mes de març de 2020, com és natural, aquests corrents migratoris varen desaparèixer per complet, amb un efecte de retenció de la població immigrada, en fer també impossible l'emigració. Malgrat que les fronteres s'haguessin reobert posteriorment al mes de juliol pensant en la indústria turística amb el que es va anomenar "la desescalada", aquest efecte de retenció per a la majoria d'immigrats va persistir, ja que la situació en els seus llocs d'origen podia ser tan incerta com a Catalunya o encara pitjor, tant en termes de salut com econòmics. A diferència del que va succeir en la Gran recessió de 2008, tampoc sembla que la reemigració a països tercers hagi estat una alternativa a curt termini.

Si pensem en la migració interna, encara és més difícil avaluar-ne els efectes, ja que malgrat les dificultats per canviar de residència, hi ha raons per creure que els empadronaments atípics han crescut, tant per la població autòctona com per la immigrada. L'augment d'empadronaments en llocs que aplegaven les segones residències pels autòctons així com la recerca d'habitatges en llocs menys densos dels que es vivia que alguns apunten com a tendència, d'una banda, i la mobilitat no reflectida o falsament reflectida entre la població immigrada per una altra, així semblaria indicar-ho. Haurem de tenir en compte, doncs, que la visibilitat de les migracions internes haurà resultat molt afectada per l'impacte de la COVID-19 en l'empadronament de les que s'alimenten les Estadístiques de Variacions Residencials que informen sobre els moviments migratoris. D'aquesta manera, haurem de considerar per igual els efectes distorsionadors de les pràctiques administratives, com dels propis individus. Entre les primeres haurem de comptar amb l'aturada que es pugui haver produït en el propi procés d'empadronament en alguns municipis degut a la pandèmia, però també a la selecció dels empadronats, amb la negativa a empadronar població nascuda

a l'estranger com, a pesar de l'alegalitat d'aquesta pràctica, ja s'havia vingut produint abans de la pandèmia i havia estat reiteradament denunciat per les associacions d'immigrats i les ONG antiracistes. En els segons, apuntem la hipòtesi que serà a mitjà i llarg termini quan els canvis en el consum d'habitatge segons les seves característiques –si es consoliden–, pot tenir conseqüències significatives en les migracions internes i en la distribució de la població.

Fins aquí les principals consideracions sobre les conseqüències de la pandèmia en els moviments migratoris. Amb tot, caldrà fer també esment sobre els efectes en els més d'1,6 milions de persones nascudes a l'estranger que residien a Catalunya en el moment d'esclatar la pandèmia. I aquí prenen rellevància el que podem anomenar efectes indirectes. Malgrat que les característiques per edat de la població immigrada, majoritàriament jove amb un 38,3 anys de mitjana davant els 43,2 de la població autòctona –on hem de pensar que s'encabeix tota la població descendent d'immigrats ja nascuda a Catalunya–, així com la pròpia preselecció positiva en termes de salut de les migracions, els hauria aparentment protegit de la gravetat de les conseqüències del contagi, en canvi les característiques de l'habitatge i la concentració en activitats de risc, l'han propiciat. Així, les llars on viuen els immigrants, disposen de menys espai i una major ocupació, produint un factor d'amuntegament que fa gairebé impossible mantenir el distanciament. Molts cops formant nuclis de convivència de tres generacions, afectant igualment la població immigrada anciana. De la mateixa manera, la sobrerrepresentació en tasques i llocs més exposats com són els temporers al treball agrícola, els escorxadors, la missatgeria o el treball de cura, així com un major ús del transport públic, també han pogut tenir un impacte negatiu sobre la salut d'aquests grups. Quant als efectes econòmics de la pandèmia, s'han agrupat

en activitats on més representats estaven els immigrants –hostaleria o construcció, per exemple–. Paradoxalment, a pesar dels treballs essencials que exerceixen, la seva visibilitat podria activar reaccions xenòfobes. Aquestes circumstàncies poden eixamplar encara més la bretxa entre immigrants i autòctons, i especialment les que deixaven enrere la població africana. L'evolució de l'atur durant l'any 2020 a partir de la radiografia que en fa l'Enquesta de Població Activa, d'un costat corrobora aquest fet, ja que la desocupació ha crescut amb més intensitat entre els estrangers que entre els autòctons –un 10,5% entre els primers i un 25,5% entre els segons per al quart trimestre de 2020–, i encara més en unes nacionalitats que en d'altres seguint les pautes anteriors –un 39,8% entre els africans per un 16,4% per als europeus comunitaris o un 25,3% pels llatinoamericans per al mateix trimestre–. Per un altre costat ens poden menar a engany si veiem que el creixement ha estat molt menor que el que es va produir durant la gran recessió de 2008, perquè el que va pujar en contrapartida durant la primera onada de la pandèmia quan el confinament era més estricte va ser la població desanimada –que no cercava treball, davant la impossibilitat d'ocupar-se durant aquest any–, cosa que va fer augmentar de forma complementària el nombre d'inactius –així si per al conjunt d'estrangers els inactius en el segon trimestre de 2019 representaven un 21,9% de la població entre 16 i 64 anys, al 2020 n'eren el 28,3%, el 35,1% en el cas dels africans–, cosa que no va passar en l'anterior període de crisi laboral, on aquests percentatges es varen mantenir al voltant d'un 20% o fins i tot varen disminuir. A aquest fet hauríem d'afegir l'efecte paliatiu dels ERTO, en termes d'atur.

Si en el camp del mercat de treball la petja és negativa, també ho és en el de l'escola. Una de les primeres constatacions ha estat que la bretxa digital, dividia a la població escolar, essent més un

síntoma de les desigualtats econòmiques que pateix l'alumnat d'origen estranger que la causa de la bretxa que es produeix entre uns i altres, el mateix es pot dir quant al menjador escolar o les activitats extraescolars. Essent un cop més els més damnificats aquells que abans de la pandèmia ja apareixien com la població més vulnerable: la població africana, especialment aquí la subsahariana i en general la que vivia en barris en perill d'exclusió.

Per a concloure, a trets generals, també en les migracions i en els efectes indirectes sobre la població immigrada, com succeïa en la fecunditat, plou sobre mullat. S'eixamplen les bretxes en el camp del mercat de treball i en el de la reproducció de la desigualtat si tenim en compte l'escola, i si això és una mala notícia per a tots, ho és encara més per a la població immigrada i d'origen africà i per la cohesió social. En vistes a que s'ha incomplert l'eterna promesa de transformar el sistema per a redistribuir millor la riquesa –em refereixo a la renda mínima garantida–, així com el tant reclamat “canvi de model productiu a Catalunya”, caldrà creure que superat el sotrac de la pandèmia tornarem a tots els vicis d'un sistema que necessita de l'aportació constant d'immigrants. A part del fracàs en disminuir les desigualtats, resulta altament problemàtic en un context de distància física imposada i confinament, plantejar-se les accions imprescindibles per a accelerar les interaccions socials base de la política intercultural.

Conclusions: demografia, pandèmia i restitució de la veritat

Quin és el balanç que podem fer sobre l'efecte de la pandèmia a l'estructura i la dinàmica demogràfiques de Catalunya? Situant-nos, com encara ens situem, en el movedís terreny de la hipòtesi, si la mortalitat de la COVID-19 no es veu significativament

incrementada per noves onades, i si la durada s'escurça sigui per la vacunació, sigui per la minva de la capacitat mortífera del virus i les possibles mutacions que apareguin, o per la combinació d'ambdós factors, la petja en l'estructura per sexe i edat de la població haurà estat limitada en concentrar-se en les edats extremes. Sobre la dinàmica demogràfica però, haurà deixat una marca dispar dependent del fenomen considerat.

Quant a la mortalitat, haurà estat sobretot un efecte conjuntural, amb una pèrdua de l'esperança de vida de no més de dos anys que hauria de remuntar-se a mitjà termini i que, si la malaltia serveix de revulsiu per als sistemes sanitaris, fins i tot podrà tenir resultats positius a llarg termini, en augmentar la seva eficiència, a més de la selecció que la mortalitat prèvia pot haver produït. En el cas de la fecunditat en canvi, haurà agreujat la tendència a la baixa fins a nivells extrems, sempre inferiors a l'1,5 fills per dona: no hi ha cap raó per a pensar en una recuperació a mitjà termini. Ni el metabolisme demogràfic –la successió de les generacions– resulta propici –si ens cenyim exclusivament als factors demogràfics–, ni tampoc ho semblen els moviments migratoris, malgrat que, com veurem tot seguit, aquest és un fenomen que haurem de tractar amb prudència si parlem de la seva progressió. Cautela recomanada per ser un esdeveniment sobre el qual, a diferència de la mortalitat o de la fecunditat, la inèrcia de l'estructura té un paper menys rellevant en comparació a la conjuntura econòmica, el marc legal (espanyol i europeu) o les repercussions a països tercers, si voleu la geopolítica. Les causes estructurals per la recuperació hi són, però el seu acompliment és més incert. Així, la conjunció entre l'envelliment de la població (mapa 5), una natalitat deprimida a nivells molt baixos i uns moviments migratoris alentits per la crisi econòmica deguda al xoc de les mesures adoptades per combatre la pandèmia, intensificaran la pèrdua de la població

temperant a la baixa les previsions més optimistes producte de la imatge imposada pel segon boom migratori a Catalunya i que xifraven que la població a Catalunya depassava els 8 milions, l'any 2030. És en aquest darrer element on haurem de trobar la fissura més important per a una demografia com la catalana que secularment s'ha organitzat com un Sistema Complex de Reproducció Demogràfica, al voltant de l'aportació migratòria sostinguda. L'empremta que aquesta evolució pot deixar sobre el territori, està subjecta a la mateixa forquilla d'incertesa: en un extrem la possibilitat que pesi més la conjuntura que pot haver representat les migracions dins i entre municipis, mentre en l'oposat, una tendència més a llarg termini que consolidi el desig d'esponjament del poblament lligat a nous estils de vida on es valorin els aspectes de seguretat i confort de l'habitatge i de l'entorn, fugint de grans concentracions.

La pitjor amenaça, no obstant, provinent dels efectes directes i indirectes de la COVID-19, per l'evolució de la població, és la dimensió de la inestabilitat social i sobre la governabilitat que la pandèmia pot provocar. Ens referim tant a la laceració dels projectes vitals dels individus com a l'estroncament de les biografies generacionals, en especial les més joves de les quals depèn en gran mesura el canvi social. També aquí plou sobre mullat: posant en evidència les contradiccions acumulades entre evolució demogràfica i el sistema de mercat tal i com s'ha vingut gestionant des de finals del segle XX. En aquest cas, el que haurem d'esperar és un augment de la pobresa i de les desigualtats socials fixades en poblacions i territoris, expressades en termes de classe social, d'origen –migrant o no migrant–, però també de relacions de gènere, amb el teló de fons de la fragmentació social. Abans de precipitar-nos en la consideració d'horitzons distòpics –on la pandèmia passaria a ser reconeguda com l'accelerador de l'enrunament agònic de l'or-

dre social des de la gran recessió de 2008–, podem tenir en compte la tesi contrària: que la pandèmia forci a una reacció radical en el sentit més positiu del terme capaç de transformar l'*habitus* enfront la natura i la societat que al seu torn provoqui efectes positius en l'evolució demogràfica (no xifrats únicament en el creixement de la població). Aquí ja ens movem però, en el terreny de la prospectiva.

Referències bàsiques

- ESTEVE, Albert; Rocío TREVIÑO (2019) "Los grandes porqués de la (in)fecundidad en España", *Perspectives Demogràfiques*, núm. 15, p. 1-4.
- ROS, Joandomènec (2020) "El coronavirus, els cignes negres i els rinoceronts grisos", *Mètode*: <https://metode.cat/noticies/coronavirus-cignes-negres-i-rinoceronts-grisos.html>
- SPIJKER, Jeroen; Amand BLANES (2009) "Mortality in Catalonia in the context of the third, fourth and future phases of the epidemiological transition theory", *Demographic Research*, núm. 20(8), p. 129-168.

El nou registre de defuncions de COVID-19. Una eina per al coneixement i la presa de decisions

L'estiu de 1854 es va produir una epidèmia de còlera a Catalunya. A Vilanova i la Geltrú les autoritats, per no esverar la població, no van publicar la relació de les defuncions. Passades unes setmanes l'Ajuntament va començar a comptar defuncions, i les xifres no coincidien ni amb les

dels enterraments, ni tampoc amb les dels llibres sacramentals.¹

Prop de 200 anys més tard ha arribat la pandèmia de la COVID-19 a Catalunya. La reacció immediata de les institucions va ser garantir l'atenció sanitària, informar la població i disposar de dades per prendre decisions. Per fer-ho efectiu, el Departament

1. Teodoro CREUS (1989) *El cólera-morbo en Villanueva y Geltrú*. Edició facsímil de l'original de 1854. Vilanova i la Geltrú: Institut d'Estudis Penedesencs.